

୧୫୩୧

୧୫୩୧

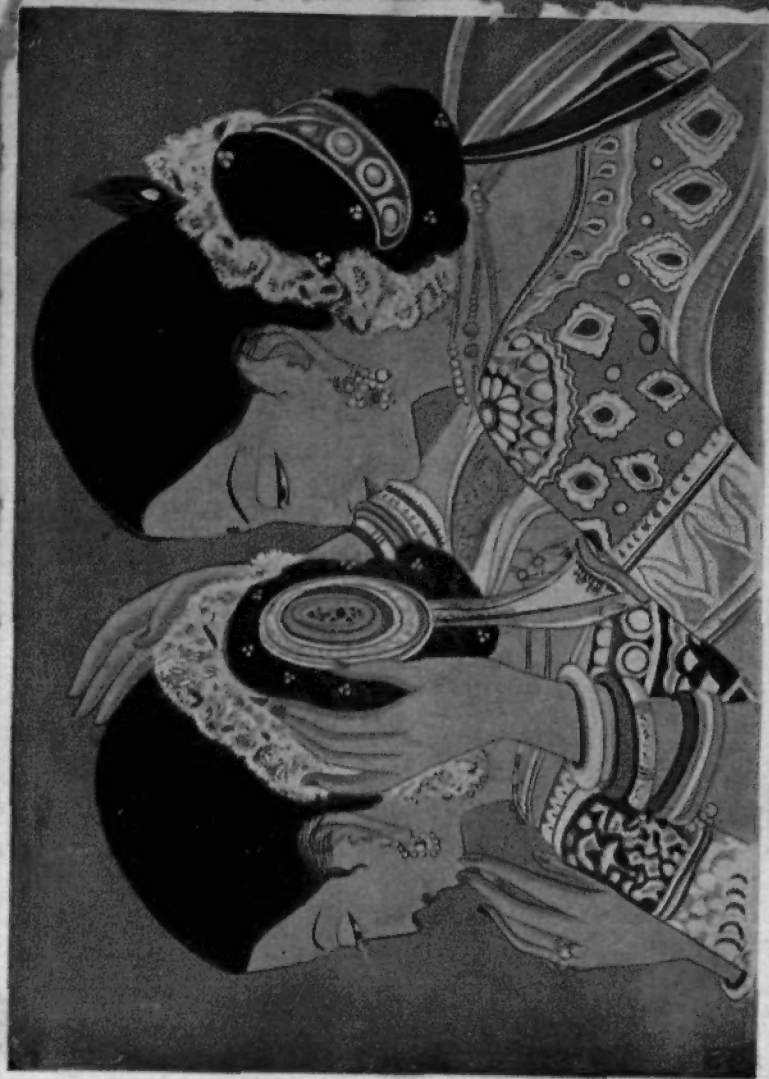
୧୫୩୧

୧୫୩୧

Rs. 3/-

ଉତ୍କଳ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

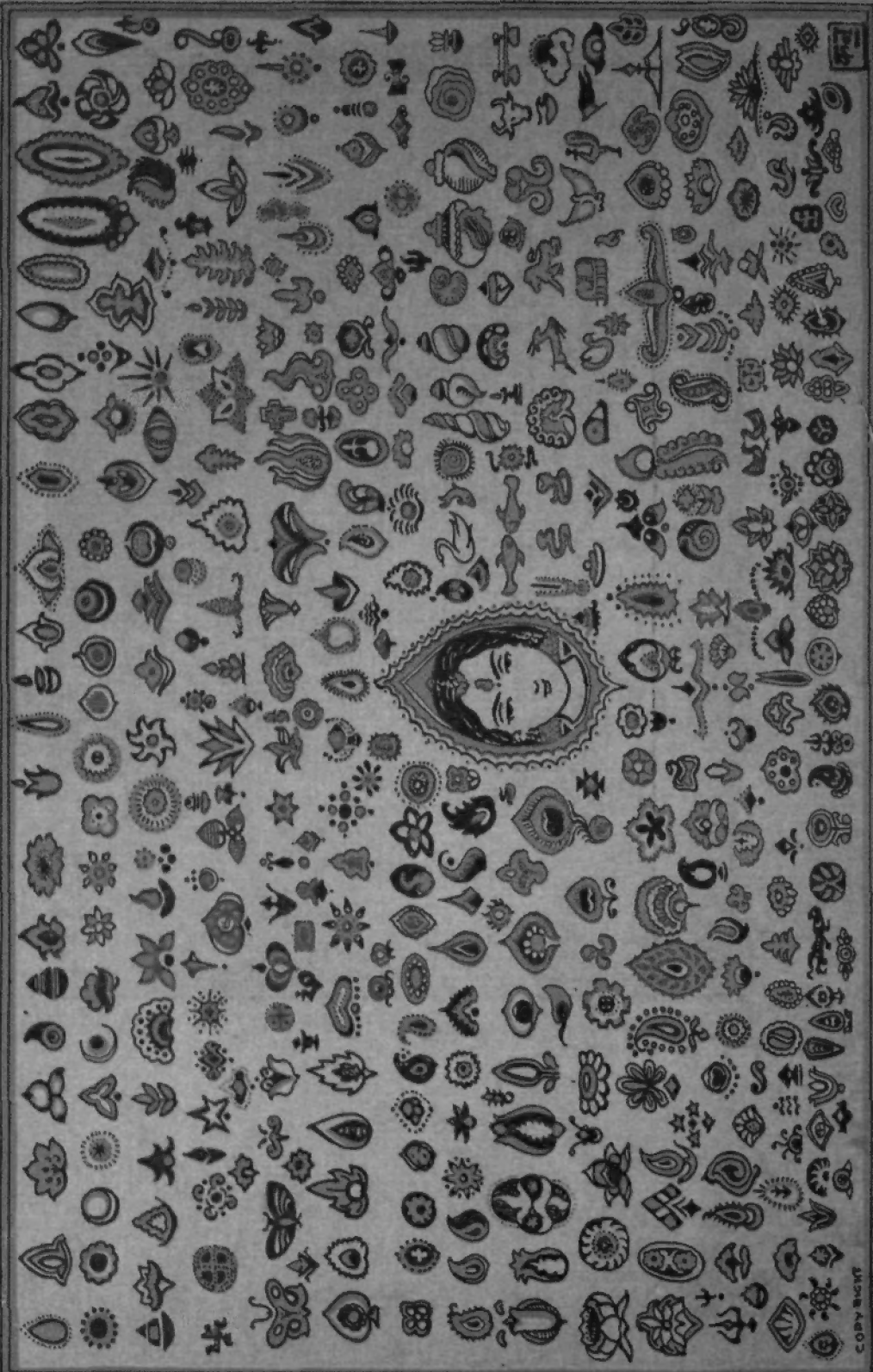
[ગુજરાતી કાપીરાશ્ટ્ર વિભાગ]

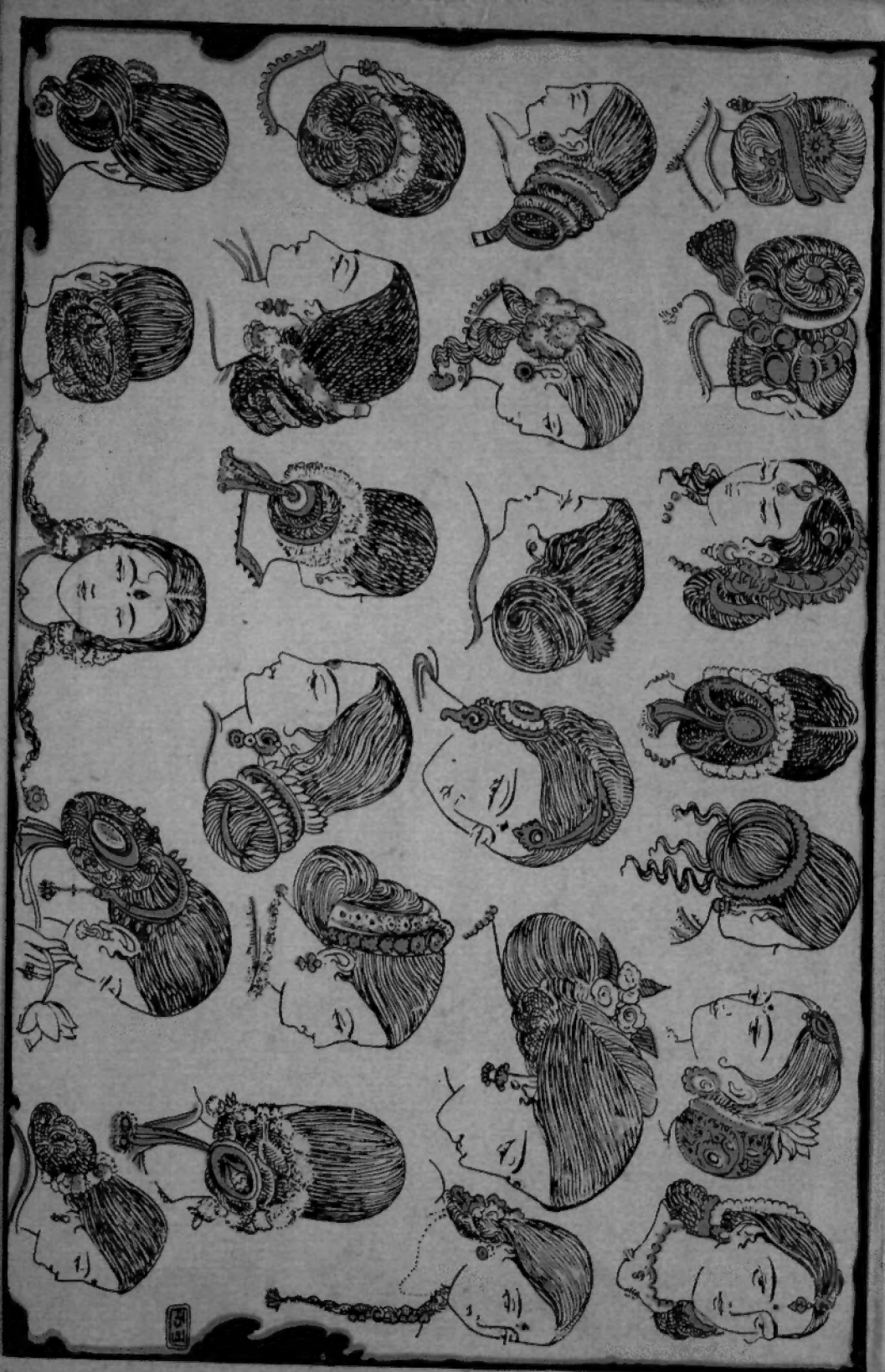
અનુક્રમાંક ૨૨૩૮૨ કિમત

પંચનામ રૂંડાદિડ

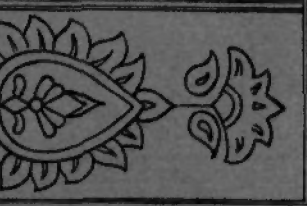
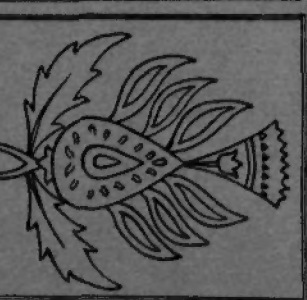
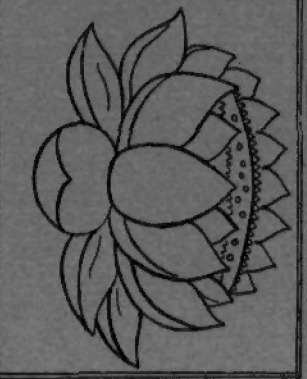
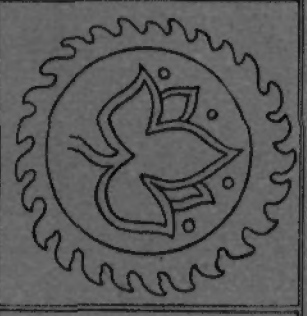
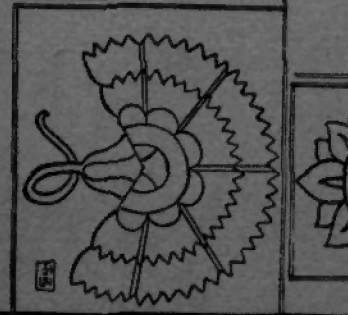
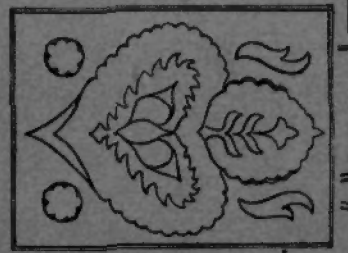
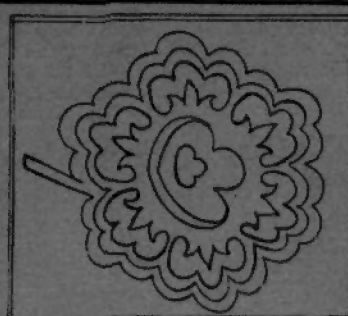
વર્ગીક ૪૪૨

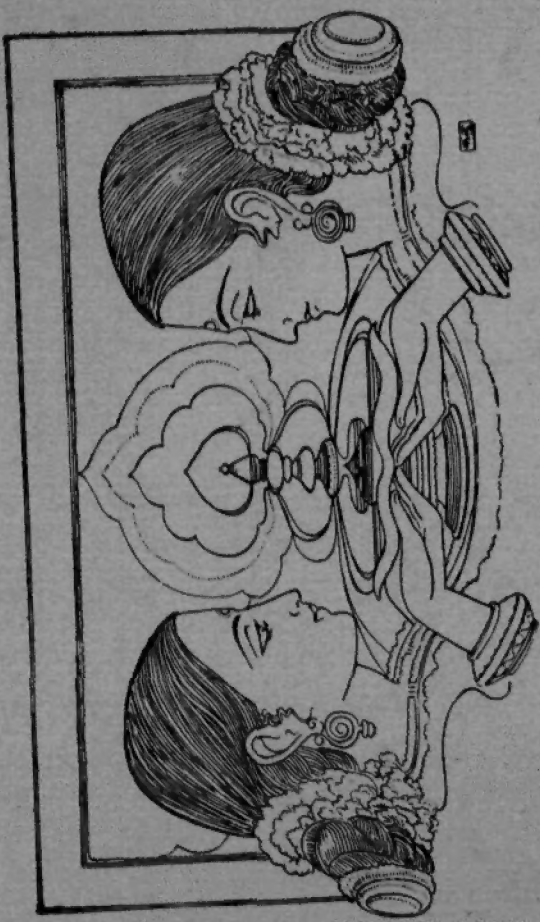

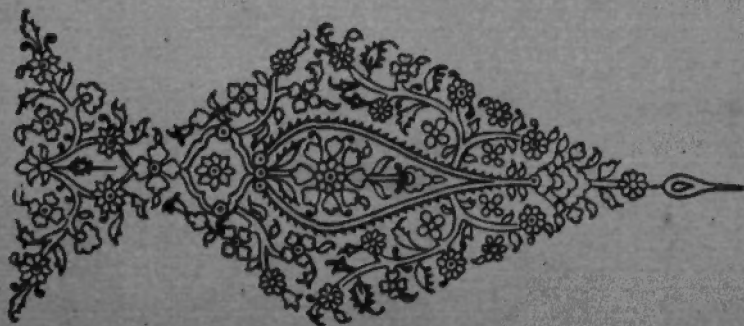
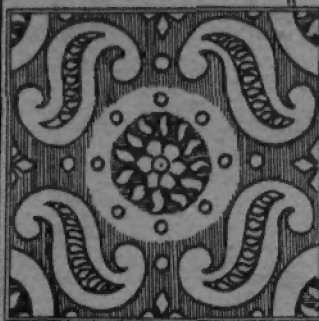

‘सुभादिश’नी रससंकर सायली आई पुर्य थाय छे.

ज्येभ ते सुभादिशनी सुभादेनी साधन-सायली आपार छे. तेमां सुवर्णतां के कीराभासिकेकरचां धरेछां य छे अने विभवित्त गतनां वज्रो य छे. धरे-
शालुगारनां साधनेनां पखु छेछां पार नथी. ज्ये गंधां छिपर ते ज्येक ज्येक भंथ तेपार धरु छे. पखु आई ते कलगी अदीयदीनी वत नथी, आई ते पीछीना
गहुदी वत छे. अने ज्येमां गहु ते के वादयवान तयरी कलाकरने वर सांपछे छे. आ ज्येक मोहमां कलाकरे बाहुनपुं आपुछे छे; छतां आपछि पुंछीको छीको
के आया निपावस सौंदर्यकयो गीन मोहो. आपु गुरुदातने वखु सभुद करे.

दने आपछि प्रभासुदी वेना धर गभ. सोही वतां शुभ बाजे ज्येवा रसना सागर तरे सहु सुगंधी धसो ! आनही ! विवंध करवा गदस सहु सुगार-
येमीओनी क्षमा !

सं. २००१ - रेडियागारस

सादरपुसा - गगनसागर

गंधासुभासु

દહિતે કેવલવાની આવશ્યકતા છે. બહુનું ને નેત્રિએ કે આપણે ત્યાં શુદ્ધશબ્દવાદની આ કળા સર્વવર્તમાન્ય અને અગ્નિ આત્મ મૂલ્યસાધક છે, એ એની વિશિષ્ટતા છે. એ કલાને સાક્ષાત્કાર ચિત્રકારોએ બાંધી ફરવ્યો છે. શહેર અને ચામડાઓની ચલુચારકલામાં અવશ્ય ફેર હોય છે—પણ બનને પોતાને ગમતી શલ્યચાર-આકૃતિઓ આમાંથી મળી રહે તેમ છે.

શાશ્વતવાદ : [નં. ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૨૯.] સૌદર્ય પ્રત્યેની વાંછા એ તો માનવજીવનની ચોટમાં ચોટી અભિવ્યક્તિ છે. યું સ્ત્રી કે યું પુરુષ, અહીં સદા સારો દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ચિત્રકાર દંતવી શલ્યગાર યાદે આદ્યઆદ્યથી આકૃતિઓ આપ્યા થઈ શાન્ત સૌંદર્યની એક સુરમ્ય છબી આપણી સામે રજૂ કરે છે. એ સૌંદર્યની છબીમાં સ્વાભાવિક સૌંદર્ય છે, ટાપટીય નથી. પ્રકૃતિએ આપેલ સૌંદર્યનવને કમઢી નહાવાની નહીં પણ વિકસાવવાની એમાં આશોજના છે. કૂટી વેણીને દેશકલાપ, નાની એવી પણ સુભગ પુષ્પવેણી, કલાગય ચળિયે, હાથે જ હિપ્પરવેલી તારા-ટીપકીવાળા કમળે તે માફ જોઈએ, સૌંદર્યની શાંતિથી એ સૌંદર્યની પણ સંજ્ઞાનભની વાંછા ન કરતી હોય તેમ, અરીસામાં પોતાનું લાવડલ નિહાળતી ચંદ્ર આલેખી રહી છે. જીવનનું મધુનું ચંચીત બળે એના શ્રવણપટ પર આશરણ રજૂ છે, અતે યોનનો આજો રસ પાને એ નિર્મિલિત ગેરે સંતોષ અનુભવી રહી છે.

કમળના કાપ : [નં. ૧૮, નં. ૧૨ની ચાતુર્યવિકાસ] ભરતચર્યુષ્ય વિલામની અનુકૂળિ રૂપ આ ચિત્ર આજની મુદરીઓને અત્યંત લાતી જશે. આજની મોરારમાની અગળ સંવ્રલેણ છે : કાપ, જાંચ, બટન, કમ્-ધણીઓ સાથાદે છે; મનમતા નમતા સાંપડતા નથી. દરજ્ઞાની મંજવણ પચ્છા છે. મને થાળે છે કે કદાચ દરજ્ઞા પોતાના કાઢકેને સંતોષવા આની ચોટી છબીઓ બનાવીને પોતાને ત્યાં ન લટકાવે ! અથવા બીજા વિશેષ કળામય નમ્મતાઓ યાદે આ ચિત્ર-દંતની પાસે દોડી ન બચે !

પુષ્પાભ્યુષણ : પુષ્પો તો દેવોને પણ પ્રિય છે. દેવાંગનાઓ ન ફરમાય તેવાં પુષ્પોના શલ્યગાર સને છે. ચલકાવિ કાવિલક્ષ્મી એક નાચિકા છે સ્મરુવાં પુષ્પોનાં આભરણોમાં આવરકન છે. છેવે સ્મરુ એને અનુકૂળ વતે છે; શરદમાં થઈ કમળા એના હાથમાં લીલા-વિલાસ યાદે છે; હૈયનતાં કુન્દ, મચકુન્દ એના ફિલમાં યુગાઓ છે; સિસિરમાં થતાં લોકની ઝીલીઝીલી રજ્જ એના સુષ્પર લગોડકી છે; આંગેડામાં એણે વાસંતિક કુચક પુષ્પની ચલકર વેણી લગાડેલી છે; એના કાનમાં સિરીપનાં કળીફૂલ ઝૂલે છે ને એના હોથમાં વર્ષોમાં વર્ષોમાં કોમતાં કેંદળ પુષ્પ છે. સ્ત્રીની માર્દવતા અને પુષ્પની માર્દવતાનો સદા સુભગ સંગોળ છે. સામાની વેણી, ચળાનો કમર, હાથચળા ગળદા હોરાંત શુદ્ધજીવનમાં પણ પુષ્પોનું સોદું સ્થાન છે; યજમાન કે દીવાનખાતામાં કે અન્ય સ્થળે પણ પુષ્પો આકરશાને હોય છે.

મુંગારિકા : ચિત્રકાર વાસ્તવિકતાની સપાટી પરથી જીવે કરવાના વ્યેગમાં વિહરવા પડે છે. એની પાછળ, જેના મુંગાર પાછળ આદ્યકી જહેમત હોતી એ મુંગારિકાને એ દહિપથ પર ખડી કરે છે.

દિવસેજ ચિત્રકારની પીછી સાથે પ્રેક્ષક પણ દિવસોટથી એ મુંગારિકાનું દિલ વાંચે છે. એમાંની વેળા છે, આસમનતા ચંદરવા પર એધારાણી રંગીળી પૂરી રહી છે, ને જીવે આ મુંગારિકાના દિલમાં પચ્છ કોઈ પ્રીતમની કલપના-રંગીળી રચના રહી છે. એણે પોતાનો ફેશ-કલાપ ચૂચીને આંખોડે તાઝું પુષ્પોની વેણી પહેરી છે; હાથમાં તાઝું પુષ્પો લીધાં છે; નવની તરંગાવલિની લાતથી આપતા કમળે ને બાંધે કમુલક ફૂલમાં શોભી રહ્યાં છે; આકાંક્ષાના વેગમાં સાજી સરીને ઉત્તરીય જેવો લટકી રહ્યો છે ને બે જાણુ નકસીયાળા પડકા મંદમંદ મનમની લોડી-કોડીને જીડીને એ નારીના દિલને આશ્વાસન આપી રહ્યા છે.

—પણ મુંગારિકા દૂર દૂર નિહાળી રહી છે; ધમમચ્યા આવતા પારા પ્રીતમના પથથાનો મધુર ધ્વનિ જીવે એ અંતરીક્ષમાંથી સાંભળી રહી છે !

જીવનભોગ : છેલ્લું ચિત્ર, ને કનિકદંડ ચિત્રકાર-દંતવી પોતાનું કશ્ચિત્ત કહી દે છે. સૌદર્ય ને શ્રીલશી છલકાતી મુંગારિકા પવિત્ર એવી જીવનભોગે છે. સખીએ સખી મળે છે. જનનેતાં મહામર નમણાં જીવે બોલી રહ્યાં છે. વાચની તો ત્યાં આવશ્યકતા જ નથી ! સુખદ જીવનની જાપ મુખ પર તરતરી રહી છે, સંતોષની હરેરા મુખમુદા પર જવાબેલી છે, અંતર જીવે કહી રહ્યું છે : 'ગરી ચાલ ગરલે રમવા' ! જીતાવળી જીતાવળી જીતે સમજ શાય છે, જીતે મંગલજીવન પેદાશે છે ને સંસારમાં સ્વર્ગે ઉતારવા પ્રયત્ન કરે છે.

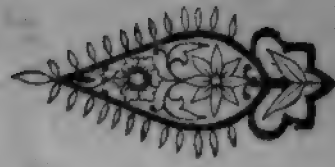
શુભારતો સિદ્ધિ સમાપ્તિએ છે. આ શુભારતસિદ્ધિ સમાપ્તિ પિંડુતિ ન્યાય આપવા માટે ચિત્રકારિએ પણ મહેનત કરવામાં કેં કરવા રાખી નથી. એક જ પુછમાં વિધિવિધ આધુનિકતા સત્યાગ્રહ ૩૮૪ ચરકાંકા દેરી એમણે ચંદાનતાઓને નિત્ય નાતીન ચંદક કરવાની સગવાડ કરી આપી છે. ચિન્તાચિન્તન રુદ્રિધારાતાર પોતપોતાની મુલિ અનુસાર પસંદગી કરી શકે છે. આમાં પણ ફેરફાર આ, પાછાડર કે વજુદબ્જાર ફેરવી જુદાજુદી રીતે ભરવામાં આવે તો વર્ષો સુધી ચાલી શકે તેવા ચંદકા ધાસ લેખ છે. તો ખૂબે મુલાકાતમાં ફેરવી પાતી પર મરી રીડવા છે. એકેકે મેલી, આળેતો કે લક્ષાસાળ પણ કાળગી સ્ત્રીઓના પાતી મેલીના રોગથી સુશોભિત નવુંતો છે. હરાતી કે કારસી શબરો કારણમાં આરોગ્યપ્રત્યક્ષીએ પણ કેંકે પ્રમાણ આપે છે. એ તરફ ઉપેક્ષા કરીએ તો પણ, સીદ્ધિવર્ધક સાધન તરીકે પણ એવું ઘણું બહુત્વ છે. હવેળી પર અને પગ પર મેલી કે અળતાથી કેવી વિધિવિધ ભાતો ઉપજતી શકાય, એ માટે ચિત્રકાર શોધાએક ઉપદેશ નર્મતાઓ આદરી રખે કર્યા છે. પ્રત્યેક નર્મતામાં એવી યોજના રાખેલી છે કે તેમાં સાધારણ ફેરફાર કરતાં એક નથી જ ભાત ઉપતી આવતી.

રંગોળી : [નં. ૮, ૧૪, ૧૬, ૧૮, ૨૨] રંગોળી છત્રનનું ચંદકારણમાં વાતાવરણનું તે સ્વચ્છતાપ્રેમી ધરતું રંગોળી એ ખાસ ચિહ્ન છે. પ્રાતઃકાળમાં આંગણું, ચોક કે પરસાળ રચનજ કરીને, ખડી, કુંકેમ તથા બીજાં અન્યક રંગોળી પુરાતી રંગોળીનું દ્રશ્ય અરેઅર આહ્વાસદાયક છે. મૂજરાતમાં પોતાં શહેરનાં મંદિરોમાં રંગોળી પુરવાનો શોખ નહરે પડે છે. પાણી ઉપર પણ પાછાડરથી સુંદર રંગોળી પુરાય છે. રંગોળી પુરનારને માટે સ્વચ્છતા અભિનયાર્થે હોય છે. એકેકે આ શોજનામાં આયોજનકરું લક્ષ કરાયા આ રીતે સ્વચ્છતા જળાવવા એ ઉપર વિશ્વેષ હતો. આપણે ત્યાં સારાં સંસ્કારી ઘરોમાં, લક્ષ પ્રસંગે, સીમંતે પ્રસંગે, પૂજન પ્રસંગે, વગેરેસવ વા પર્વોત્સવ પ્રસંગે રંગોળીનું આલેખન થાય છે. અહીં આપવામાં આવેલા નયનાઓમાં લગભગ બધા શુચિતા, સંસ્કારિતા તે જાતનાપ્રયત્નના પ્રતીક સમા છે.

ભરતનૃપણ : [નં. ૧૪, ૧૬, ૧૮, ૨૪] આપણા દેશના અને અન્ય દેશના દરેક પ્રાંતના લગભગ દરેક ઘરમાં સ્ત્રીઓ, બાળાઓ કે માતી છોકરીઓ આ ત્રિપચમાં રસ ધરાવતી હોય છે. સ્ત્રીઓને તે બાળાઓને અજાત નવરાસના સમયનો આ બહુ મોટો તે લાભદાયક માફુપયોગ છે. બીજી રીતે જોએ તો ભરતનૃપણ એ નાના પ્રમાણમાં ચાલતો એવેક મુલકલેખ છે. આલય એમાં સાધનો, સામાન્ય જેવી સામગ્રી-દેરા, ફેગ, સાંચ તે વજના વાનાનાના દુકાન-તે એમાંથી અનુપમ કલાદ્રિતિ સરજાય છે. કાઠિયાવાડમાં ઘણું કુટુંબોમાં એવેક રિવાજ છે કે દરેકની આભુષ-પરિણામમાં માતાએ પોતાનું ભરતનૃપણ મૂકતું જોઈએ. આ ભરતનૃપણ લખતે જંતી નવોદા, નવા ધરતે પોતાની કલામયતા તે સંસ્કારિતાના એ રીતે અપોલક પરિચય અપાતી રહે છે. ભરતનૃપણમાં કમોલક કેટલીય સ્ત્રીઓ એ દારી ધરતે ખુણે બેસીને, વિરાધારતાના આકરા દિસી માટે સુખેથી આલકિષા ઉપજાવે કરતી તીરખવામાં આતી છે.

હાલમાં વિદેશી ફેલિઓનું પુલ્ક બોટું અનુકરણ થઈ રહ્યું છે, એ જોવા આ કલાસંપુટ આપેલું સુખમ માર્ગદર્શન અરેઅર ઉપયોગી થાય પડશે. આ અનુક્રિતિઓ સાદી, ચાલુધા, કેવળ કે અજાતમાં વાપરીને તેને ઘોડી નહિવત સુશોભિત કરી શકાય તેખજ સહીના પાલકને પણ શણગારી શકાય, અથવા સાદીની આખી કીર ભરી શકાય તેથી પણ અજાત સગવાડ છે. ચાલુધા-ધારા પર આકૃતિઓનું બોટું થાય કરીને પણ બાંધિત કરી શકાય તેખ છે.

મુલકશણગાર : [નં. ૨૦, ૨૨] સુંદર ઘર એ આખીના મુલકરચનાનો એક લક્ષણ છે. આપસને આસપોષ પામવાનું, આરામ લાધવાનું રચાય અરેઅર શોખાભર્યું હોવું ઘટે ! પશ્ચિમ કરતાં પૂર્વમાં ધરતે વિશેષ મરત્ત અપણું છે, તે એ માટે અદેશીઓ લયેમાં એક શણગાર પાછા અમ શેતી જોવાય છે. એના આંગન-જુદાથી લખતે રસોડા સુધી, જગત્ત બેસનાના યોગથી લખતે જતરપરખન દોહલયા સુધી એની ચિન્તા ફરતી હોય છે. સુંદર ડોળીયા, દીવાલ પર નાચુક નકશી, કાર પર ભરેલા પડકા, ધર્માલયા ધરતા રંગીન ચંદકવા, બેસેલા માટેના વિવિધ નકશીયાળા ચાકળા, દીવાનખાનાના તકિદા તે ગમેશે, બાળકોનાં પારણી તેડખચમાં આસજકન-શુદ્ધિલીની શણગારકળા અથ્થે ડોળાતી હોય છે. તરથી સ્ત્રીઓ માટે પોતાનું ઘર એ મોટા કલાધામ સરખું છે. એને માટે એ જોડેલો અમ લે તે જોડેલી સીવડ તામે તેડકાં ડોળા છે. અને પોતે મહેનત લખતે શણગારેલ આ કલાધોખા નીરખાને એનું લેયું મર્વથી પુલકિત બની જે નિત્યનંદીનો અનુભવ કરે એ આનંદ ફેલાવું પાણી કરીને, પરજોખમાં વેલા શ્વેલ સાધનોથી ચર શણગારીને કર્યાથી પળી શકે ! બોટનું હોખ માટે લાચબુદ્ધ અર્ચની આપણે ત્યાં વચરે નથી. કેવળ

તેઓને કહેતાં હોતી હતી : રસથી સમગ્ર કો કવિના કાવ્ય કરતાં થ વધુ આસ્વાદ્ય છે. એના દીવાલો પરના ચાકળા, દામવિષ્ણના ચંદરવા, દાર પરના નકશીભર્યા પડદા, એની મોલીપૂચી છોદાળી, એના માદી નકિયા, એના ગાલમધુરિયાં, એના તીંજોએ અને એનાં વેણાણુ ભાનભાવનાં કલામય ભગ્નકામથી ઝાંઝોલાં છે. કો'કે નવનું આણું વળીને આવેલી નારંગી પેટી-પટારો કે કાચ ખોલેલો? કલાછવનની આ મહેમાનિતીનો દરિયાકાંઠામાં પડેલો સોપાનો છે. કો'કે કોઈ એક ન સમજે કે આ નારીકેલોને એકાન્તમાં સદા મીત જ આવામાં હશે. ના, ના; એના પહેલે વાસ્તવ છવનના તીક્ષ્ણ કાંટાઓ વેગુએલા છે; પણ ફલપાદળથી આ નારી એ કાંટાઓનોથી પણ યુદ્ધમાં ચોતવાની મય મળ્યુંની હોશ છે. આવી મુળદાનહોને-નરેઓ કાવ્યમય છવન છતી જાય છે, નેઓ કળામય ધરસુએને પિછાડે છે તેઓનો-વધુ ચળવેલું જાતના આ 'ધૂમારિકા'ની આયોજના કરવામાં આવી છે.

કવિકદય ચિત્રકાર એવી સો-દયાળુ-મુખી, મુગ્ધપ્રેમી નારીને 'ધૂમારિકા' નામથી ઓળખાવે છે. એના મુમારમાં આકર્ષણ આવશ્ય છે-છતાં શીય છે. એના મુમારમાં કાલિય કોળો કે-પણ કાળવતીના છાંડ સમુ. એની રુચિને આનંદ આપે તેવી, એની અસ્થિતિને છાતે તેવી મુમારમંચિતી એને બેનના છે. પણ એને કાંઈ ચામદેસકં બળતું નથી. નવાં પુર એટલાં પ્રજા છે કે જુદા ચાપાઓ હવે એમાં નડી શકતા નથી.

એવે રાણે, સંસારની મુગ્ધાગ્રિઓની સમજ આ કલાકાર દંપતી આર્થવર્તની શીશ-સોંદરની પવિત્ર ભાગનાને લક્ષમાં રાખીને, ચોતાની 'ધૂમારિકા' રચી રહે છે. નીરોગે ને આનંદો, ધૂમારિકાઓ ! શી શી વિધિવિધ સામગ્રી કલાકારોએ એમાં સંચલી છે ! 'ધૂમારિકા'નો પ્રારંભ એક સજ્જર ધૂમારિકાથી થાય છે. આ (પ્રકા પરનું) વિરંજી ચિત્ર આખા કલાસંપૂર્ણતા મર્મભાવને રૂપરૂ કરે છે. ધૂમારિકાનાં દાશમાં રહેલાં કળાગુણ ને દીપક, આલેખનનાં શીલ ને સોંદર્યનાં એ મહાના મિદાનાં પ્રગટ કરે છે. એવા જ ધૂમારિકા સખીઓના બીજા ચિત્ર પણ ચિત્રકાર પોતાનો વિષય ચમકે છે. આ વિષય શરૂ કરતાં પણ ચિત્રકાર પ્રત્યેક વિષયનું એક કિયાવંત ચિત્ર આપણી સારે રચ્ન કરતા નય છે.

૧ વેણીમુથન : [નં. ૧, ૨, ૬] સુંદર, સુંવાળા ને પ્રભંય દેશને સોંદર્યનું પ્રજા સાધન માનવામાં આવ્યું છે. કો'ક કાળે સ્ત્રી અને પુરુષ અને દેશ રાખતાં, સમાવર્તાં, રાજ્યારતાં. પણ પૂરે પૂરે આ-પ પ્રણીતઓમાં એ ધીરજ યોગ. સ્ત્રીએ એને સાચવ્યો, સખીઓએ ને પોતાના દેહનું એક મહાના આકર્ષણ બતાવ્યું. કવિએ સ્ત્રીઓના નાગપાશ સમા આ યતકયામ દેશકલાપ પર વર્ણવ્યો પોતિસ્ત્રીની પોતિસ્ત્રીની યુગ્મતા પ્રદર્શિત કરી ગયા છે. ચિત્રકાર દંપતીએ એ દેશ ગૂંથવાના અનેક પ્રકારો આજી રચ્ન કર્યા છે. (જુઓ પહેલ નં. ૨ તથા ૬) જુના કળાથી-વેદકાલીન લગવધી માંડી આજ સુધીના અનેક પ્રકારો એમાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયા છે. ઉપસંત એકબીજાની ચૈતિયોદી વિશિષ્ટતાઓ લખને નવાનવા અનેક પ્રકારો રચી કાઢાય તેમ છે. આ કલાસંપૂર્ણતાં આપેલા નમનાઓ સુઝમ, સુવેગ્ય ને સમય પ્રમાણે શોભે તેવા છે. દેશકુળનની આ કળામાં મૂલ્યવાન્યો, મહારાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓ, બંગાળી સ્ત્રીઓ, ગદાસી-આદ્ર તમામકાલ ને ગદ્યભારતી-સુંદરીઓ તથા બર્મી લલનાઓ અગ્રગણ્ય છે.

દેશમાં નાખવા માટે બંગોલાને યોગ્ય આખા ફોલોની, પાંદડીઓની કે પછી છુદીછુદી કળાઓની વેણીઓ બનાવાય છે, સુવર્ણના અલંકારો પણ ચપરામ છે; છતાં સુવર્ણ પુષ્પોના જેવી વેણી ભ્યાં સુધી થયે ત્યાં સુધી બીજા કાણુ પસંદ કરે ? પહેલાં સ્ત્રીઓ દેશમાં નાખવા માટેનાં વિવિધ પુષ્પોથી ભરતાં ફૂલો માટે મલગીને ચોંચામાં છતામ આપતી. પુષ્પોદી સ્ત્રીઓ દેશકુળ ન માટે એ માલગીને કહેતી : 'એક વાર માલગી બળે તે માળવે, લાવે પેલારિયાનાં ફૂલ.' ચિત્રકાર પ્રાન્તોમાં ચિત્રકાર રીતે ફલવેણીઓ બનાવાય છે, અને એને બંગોલામાં ચોાનવાની પદ્ધતિઓ પણ છુદીછુદી હોય છે. સ્વતંત્રતાનાં નવાનવાં ફૂલો વેણીઓનાં નવાનવાં કલેવર સરજે છે.

ચાંદોલો : [નં. ૪] હિંદુસ્તાનમાં લગભગ સર્વ જગાએ, આમાંવર્તેની તમામ સ્ત્રીઓમાં ચાંદોલો સોભાગ્યના અનિવાર્ય ચિહ્ન લેણે સ્વીકાર્યોલો છે. સોભાગ્ય ચિહ્ન તરીકે આ ચોજનાં કરનાર, ખરેખર કો કવિકદય જ હશે. ઉપર કાળો લગ્નમરતી સુંદર બે કળાનો ને વચ્ચે ચોરો ચોરો વિશળ ભાલપ્રેશ : આ લાલપ્રેશમાં દેશળ ચિતારાની જેમ એક જ બિંદુ આજેખાય, ને બાણે આખું ચિત્ર સજીવ થતી જાય છે. આ બિંદુમાં બાણે

આ મંગાહને શિવજીના વડાજીદમાંથી કહી પડ્યા પર સુખા હેલે તહેરાતવાનોતો ધર્મ આગરનાર, દેહ ભગીરથ જ નોંધેલો, છુટા ભોગ કિયામ હેલ્ય, પ્રવેશક નિભાતો ભોતો વહેણ દેખ, શુચિતા સુખગતા ને સંસ્કારિનાથી જલકાતી એ સંગભણીને મન મુકત રાખીને તપાગુર કેનો તમ કરવાના અભિલાષ દેલ્ય, અને તો જ એની ધન્યતા સેખાય.

આને સંસ્કારના અનિશ્ચયોક્તિ વિના કહી શકાય તેમ છે, કે શી કલ્યાણભો કલાની એ મંગા વહેરાતવાનોતો ભગીરથ ધર્મ આદા કર્યો છે. એવાની કલા યનાણુની બની છે, વરસારતી શોભા બની છે, કેમણ ને શીચંતવું ધન બની છે. આ રીતે શી કલ્યાણવિનું આ વેળા—એક નાસા ચિત્કામુદના પ્રકાશના પ્રસંગે—રચાણ કરતાં બોલે આતંક થાય છે.

શી કલ્યાણક દેહાંતો આજ પૂર્વે વિધિવિધ વ્યાપારિત્વો પ્રગટ કરતા અને દેગ-દેખાના કલપનામાધુર્યથી જલકાતા યાત્રે કલાસંપૂર્ણ પ્રગટ થયા છે એ સર્વ કલાસંપૂર્ણ કરતાં એક અનોખા કલાસંપૂર્ણ જલકાતો સંપૂર્ણ તેઓ આજે એક ધરી રહ્યા છે. પણ આમાં તેઓ એકલા નથી. સંચીત અને બુદ્ધિની નેમ પરત્વે એકરસ જીવનસંગ્રામી બની રહેલ, તેમનાં ચિત્કાર બની શી કલ્યાણકે તેમણે પણ આ સંપ્રકારમાં પોતાનો કલ્પના નિર્ધાર્યો, વધાર્યો છે. આ રીતે આ ચિત્કાર દેખીએ તર પછે નીચના આપસ્યર કરતી કુનિયાને—સર્વજ્ઞે કરીને ગરતી મુજરાતજીને પોતાના કમળથી કલાજીવની સુંદર એક આપી છે. મુખના પરત્વેને નેમ પ્રાંત કે પ્રદેશના એક કાખના નથી, એમ કલાને પણ પ્રાંતિયતા સ્પર્શતી નથી. જીવનસંદર્ભના જગજગત કલાકારને મન સંસ્કારોના પોતાનું કલાસેત્ર છે. પણ જ્યારે આપણી ગરતી મુજરાતજી જીવનની પ્રવેશ વિધાને કલા અને સંદર્ભની દૃષ્ટિએ નીરખવાની નરર કેમથી રહી છે, એ વેળા આ કલાસંપૂર્ણ એમને એક કેશળ કલાસર્મય મિત્રની આવરણ ગરર આરંભે.

મુજરાતી છું એટલે નહિ, પણ વિદેશ અમુજરાતી પ્રાંતિયાં ધણે કાળ વરસો છું ને અગ્રે છું એટલે, એક સંસ્કારવાણ તરીકે કહી શકું કે ભારત-ભરમાં મુજરાતજી સામે ગરતી નવી—જમી ભાણે જ નેચા મળશે.

ફક્તેલ સચી, સાગના સોદા જેવી, નાજુકનાની તરબીર સચી, સંસ્કારવંતી, મધુર્મ અંતી મુજરાતજી કેશળ પોતાના દેહને જ શણગારીને રવરજ રાખીને શાંતિ અનુભવતી નથી. મુજરાતજી તો કવિતા સચી છે, એના પહેલે નવાનના ભાવ ને લાક્ષિત્ય છે. એ ભાવ ને એ લાક્ષિત્ય એ શ્રદ્ધજીવનની અનેકવિધ ક્રિયા-ક્રિયામાં વ્યક્ત કરે છે; એના આગણમાં, ફલકાશમાં, દેવસંદર્શમાં, રસોદશ્વમાં, એની જાજલીમાં, એની માંડમાં, એના કોણીમાં મુજરાતજીના જીવન-કલ્પની સંસ્કારવિભો સદા મુજરાતી જ દેખ છે.

મુજરાતજી માટે એક આશિષ છે; એ ધરકહી છે. હું એને ધરતીચલી ફૂલું છું. યજ્ઞિય કરતાં પૂર્વના આદર્શ ભિન્ન છે; ત્યાં રાત્રે દેવવંદ છે, એલી ધર્મ પ્રણયારથાને છે; ત્યાં વ્યક્તિને નાસે વ્યક્તિ આપણાય છે. એલી ધરને નાસે વ્યક્તિ પ્રખ્યાત થાય છે. એલી ધરની મજતા છે, અને એટલે જ શુદ્ધિની મજ તો છે. આ શુદ્ધિની દીવડી નેચી બની પોતાના શ્રદ્ધસંસ્કારને આજવાળો છે.

કહેવાય છે કે મુજરાતની સુંદરીઓને સણગારના, સોંદરના, શોભા ના પાદ કાંસની આમીઓ પાસે રીખવા જતા પડતા. કાલે કલાસે—મણાની ભાણે તેના કહેવાય છે કે મુજરાતની સુંદરીઓને સણગારના પાદ ભણવા આવે તો નવાડ નહીં.

એ આદર્શ મુજરાતજીની મુખાર-જામું દર્શને તો કરી : પત્નીક કલકલાય, તકી સંધે, ભરાતકાર અંગોડ, લગજડે ફૂલ કે મોતી, અંગોડે ચંદ એવી ચાલ. એ આદર્શ મુજરાતજીની મુખાર-જામું દર્શને તો કરી : પત્નીક કલકલાય, તકી સંધે, ભરાતકાર અંગોડ, લગજડે ફૂલ કે મોતી, અંગોડે ચંદ એવી ચાલ. પ્રદેશમાં મુજરાતજી ચંદ જેવો ચાંદલો, કાલે કલરવ કરતાં કાલકાલનાં નકશાઓ વચરો, ધમકીથી આગળમાં નાખીને મુદકા, આંગળા જલકાતું આંગળું, ફેલ પર વસેતરેલી કમળો, મુઠા મોર કે ફૂલમુદ્રાઓ કે અંજલી ઘેરનો કળામય આશિષો અને ઉપર આસમાની સાણુ : સદા નિમણ કરાય કરતી, લલનાનાં વળવળે પોતાના અંગનાથી સોનર્યમય બનાવતી. ફલવાટળી શા મુજરાતજી કોલ કવિતા કાવ્ય જેવી, વિનારના ચિત્ત જેવી નમનાવે છે.

એને ગરબે રચતી નીલાગરી, કિંડોળે ચૂલતી વેળી, પનપદ પર પાણીની હેલે મોવત હિલોળતી વંતી, વંડીએ અને પારણીએ એની કંઠમાધુરી પર ચમી,

સૌન્દર્યમય છવન માટે, શુંગારની નિર્દોષિને મોહક રંગોળીઓનો શુચ્છ

વિધાપીઠ શ્રીચાલુક્ય
અમદાવાદ
ચંપરાતી કોપીરાઈટ સંસ્થા

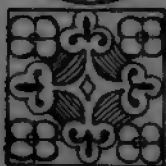
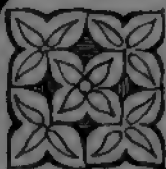
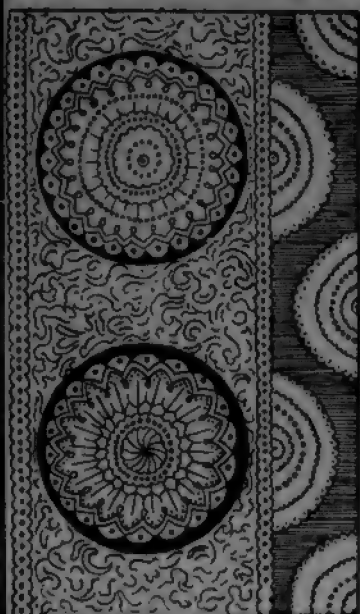
૪૫૨

શુંગારિકા કુલુદેસાઈ: ભદ્રાદેસાઈ

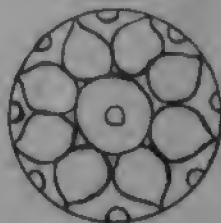
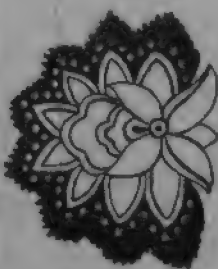
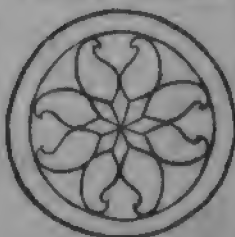
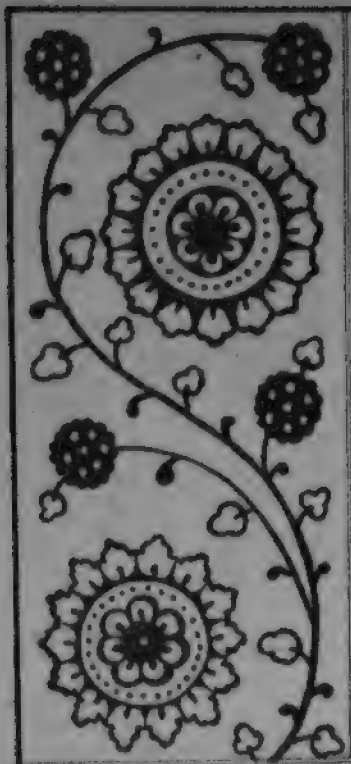
ક

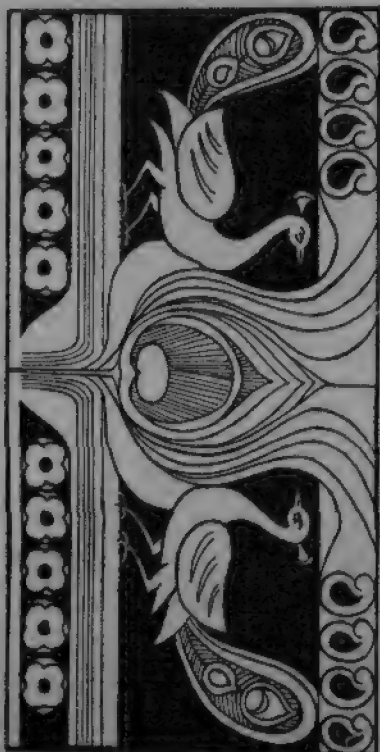
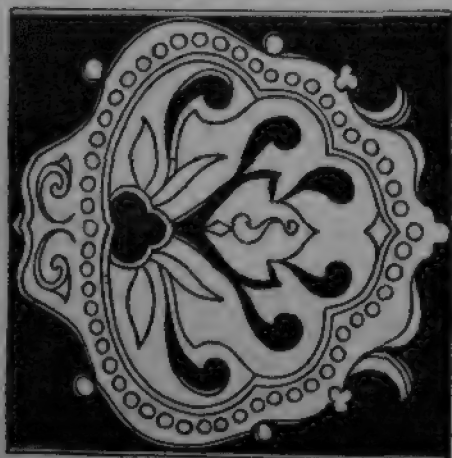
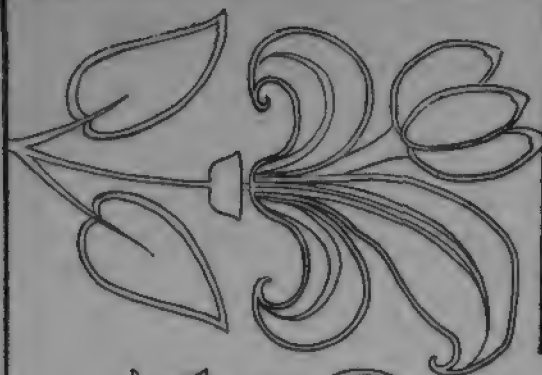
હાના હાઈને સહુદય બદલી, એ કલાને જનસામાન્યમાં છવવા માટે વહેતી ચૂકવી, એ કલાકારનો પરમ ઉત્કર્ષ છે. છવનની આકાંક્ષાઓને, છવનની આભિરુચિઓને, છવનની ભાવનાઓને પોતાની કૃતિઓ દ્વારા અદ્યતા થઈ એ કલાકારનો પ્રેરક વૈભવ છે. એની આંખ સતત ચાલુ રહેતો (સિક્કામાં) અને એનાઈ કરતો) હોય છે, એ કલાકાર પોતાને કાલેલાં નંદિરન ને તેવટવી ચિત્રોને અભીદષ્ટિથી પીને, તેને ચિત્રકલ્પક ઉપર ઉતારી તેની વચગાળાજ કરવી, એ એનો પરમ ધર્મ છે. પોતાના અનેક કલાસંપુટ દ્વારા આ કલાકર્મ આદ્ય કરનાર શ્રી કનુ દેસાઈનું જ્ઞાન, ચૂરચત અને ચૂરચત બહારના વર્તમાન પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોમાં વિશિષ્ટ છે. આવેખનની વેગબદી હથેલી, વિષય પસંદ કરવાની નીરોળી આભિરુચિ, ભાવની પ્રવળતા ને રેખા તથા રંગની આર્થિકી ગર્ભગ્રતા એમની કલાને છવનતા આપે છે, એને નવનવનોહર બનાવે છે, ને સહુકોને માટે આદરપાત્ર બનાવે છે. એક વેળા હતી—હજી ચર્ચ કાઢતી જ વાત છે—જ્યારે ચૂરચતનાં ઘરોમાં પરપ્રાંતીય અને મોટે ભાગે પરદેશી નામ અને અર્થનઅન, કુટુમ્બિયુર્ણતરવીરો લટકતી હતી. સંસ્કારી ચૂરચતીઓનાં એકાદરભવો ઘૂંલેલી એ કાલિમા ધોવાનું પુણ્ય શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ પોતાના અનેક કલાસંપુટ દ્વારા આદર્શ છે, ને આદરવૈયા એક શોકપ્રિય વિલહન કલાકાર તરીકેનું ગૌરવ હાસલ કર્યું છે. વિશિષ્ટ રચના ખાતર કહેવું જોઈએ કે એમ તો આપણે ત્યાં સારા ચિત્રકારોની એટલી બધી નાજુ નથી. હિન્દુસ્થાનમાં અનેક કલાકારોવિદો છે, ને એમની અનેક કૃતિઓ બહુસંખ્ય વેચાઈ રાજગૃહોમાં સોજા-સજુવાર રૂપ બની છે, શ્રીમત ગુલાના વેળવસ્વરૂપ બની છે, દિગ્ગજ વિદ્વાનોના મંડળની પ્રશંસાને પાત્ર બની છે, ને કેટલીક તો આદે પ્રેસિડેન્સીઓનાં આશ્રયજી રૂપ બની છે. પણ એને એમ સદા સાચા કર્યું છે કે એ તો ચિત્રકળની જગ્યામાં તેહલાં ગંગાછતી સમાન છે. બધાને માટે ત્યાં પહોંચવું દુર્ધર્મ, એને પામવાનું કષ્ટકાયક ને એનું પાન તો કદાચ આગંબવ!

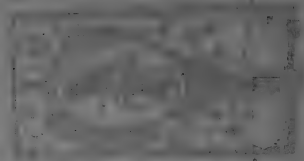

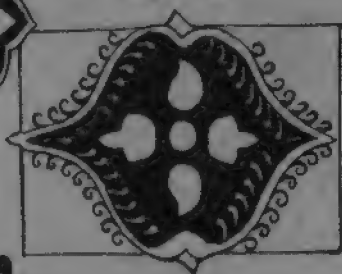
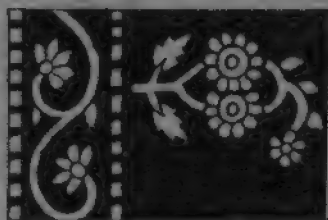
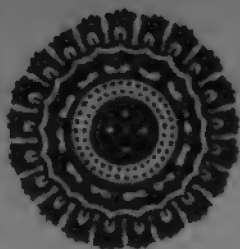

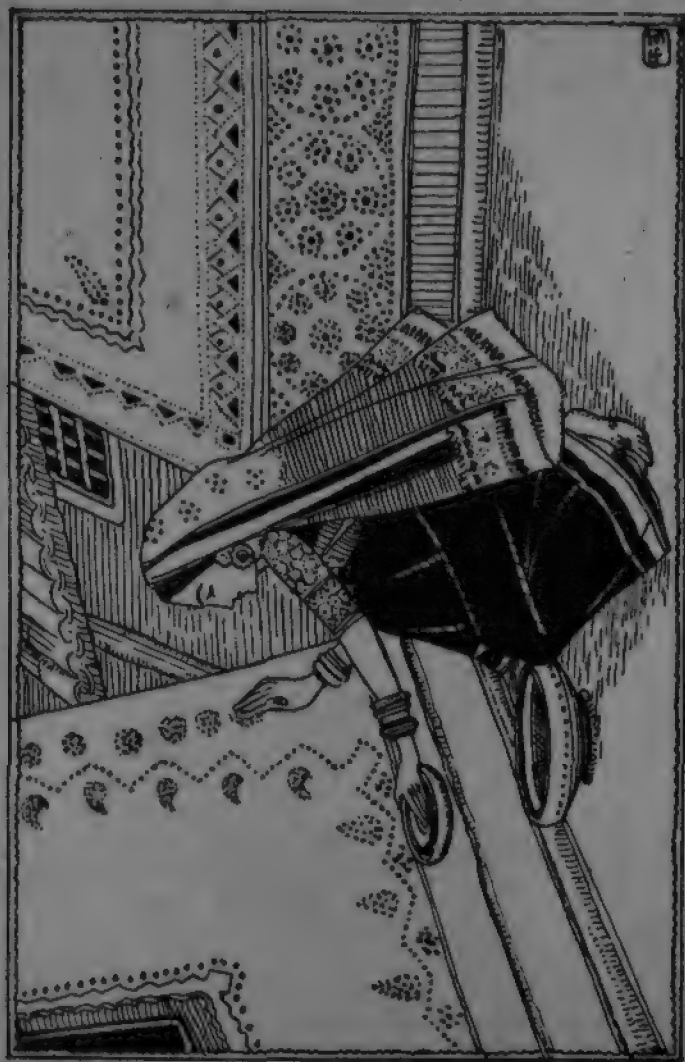

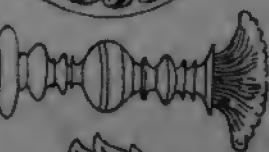
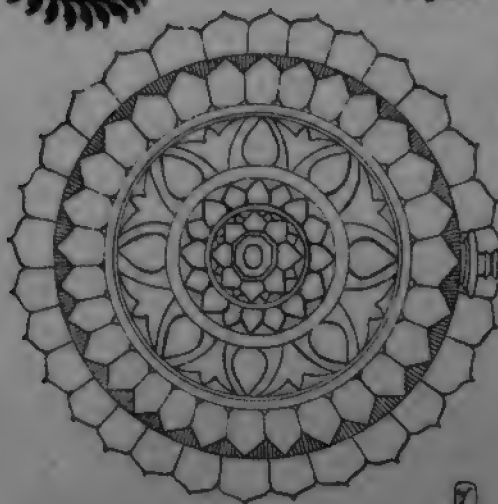
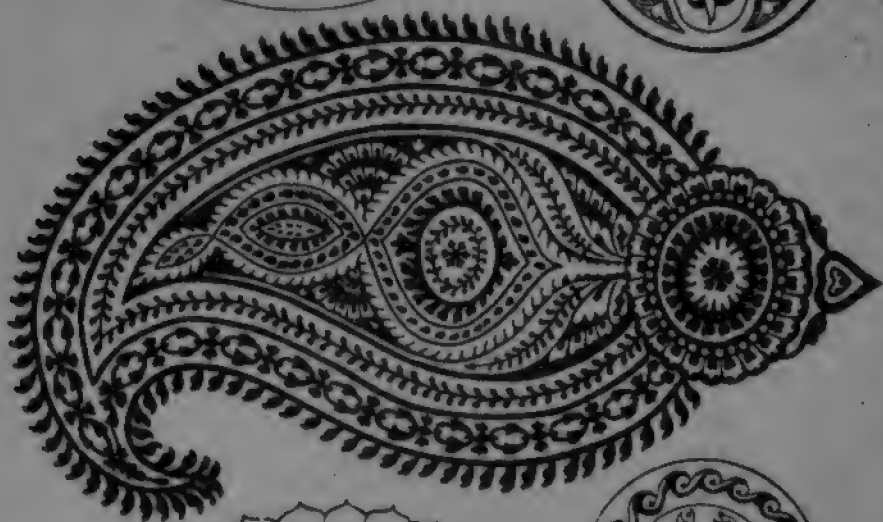
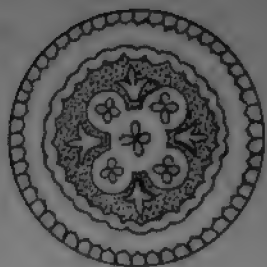
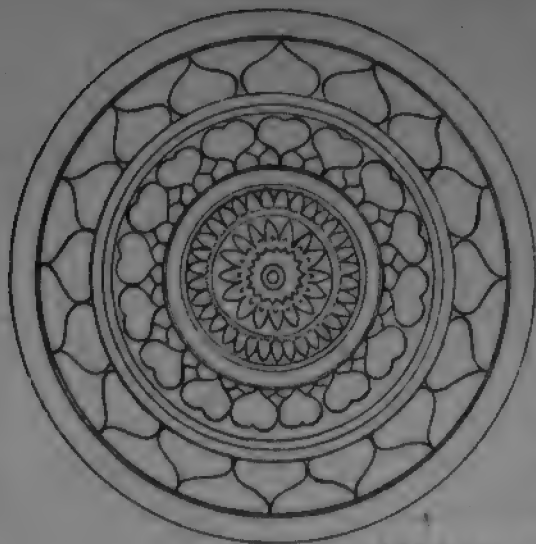

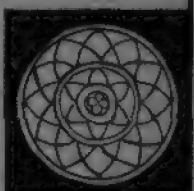
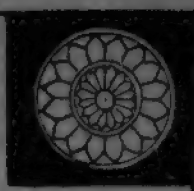
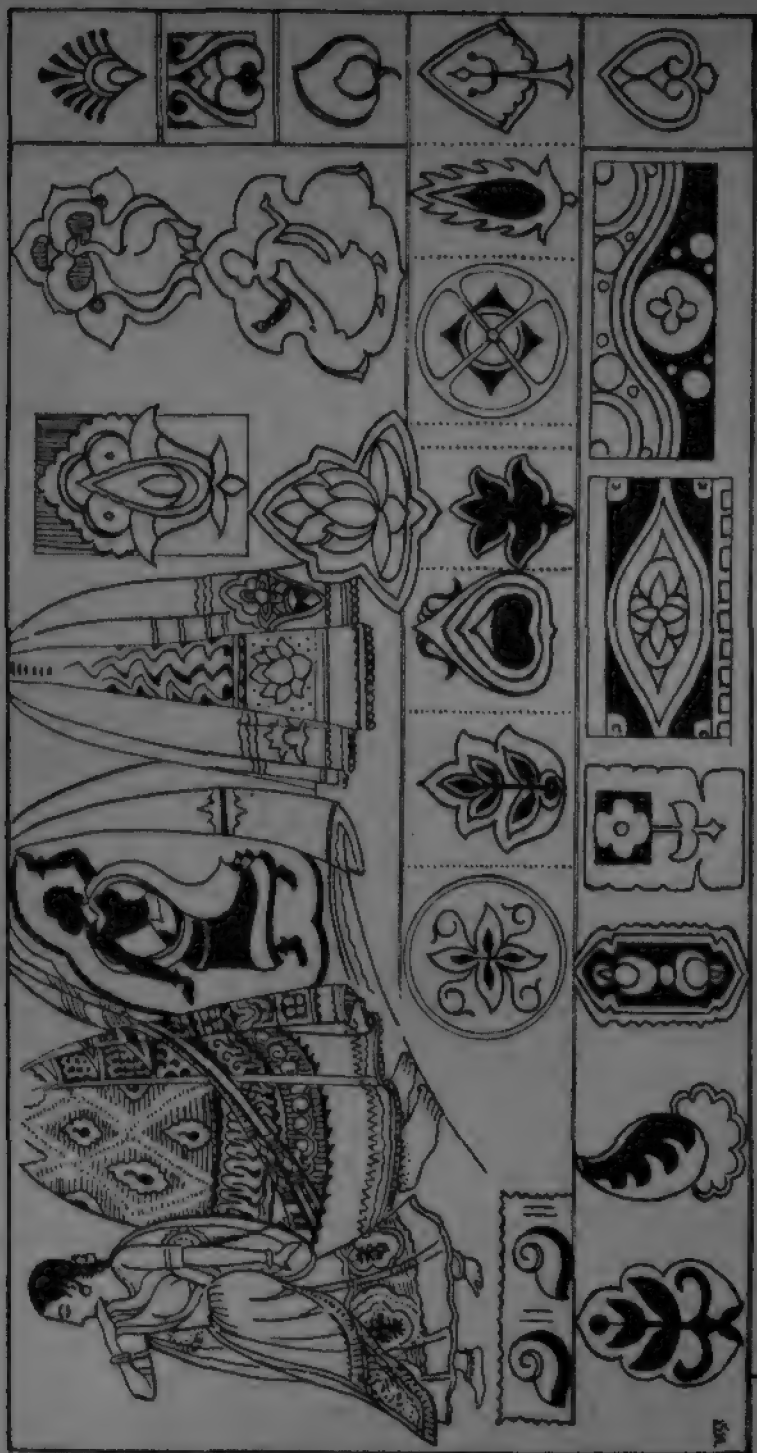

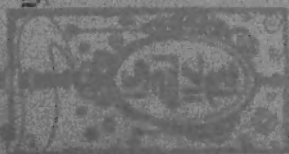

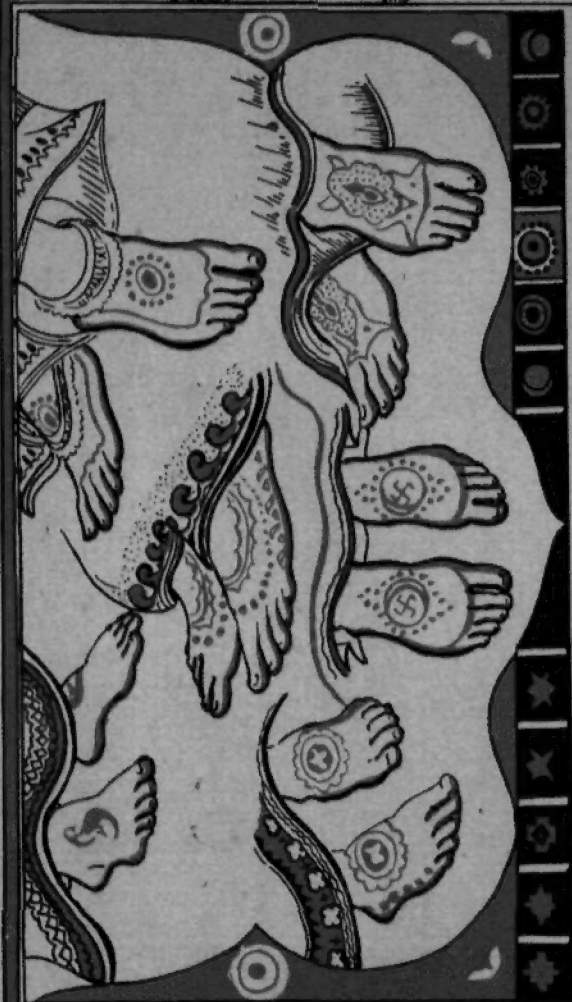
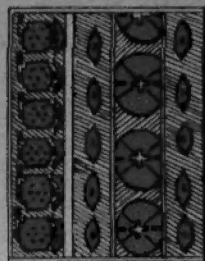

PICTURE-BOOKS by

KANU DESAI

Silhouette

Part I Part II

Water Colours

Part I Part II

Diango Lalari

Part I Part II

Nirya Rehta

Rup Rekha

Shree Letha

Minabai

Mahatma Gandhi

Mangalashukla

Lagnotsava

Festival of Life

Folk Rituals

Gayatri

India's Pilgrimage

